

Dues colònies escolars: Les colònies a Capdella (1917-1918) d'Artur Martorell i el Diari de Vilamar (1922), la crònica de la República d'Infants de la colònia de Calafell de Pere Vergés

Raquel Cercós i Raichs (Universitat de Barcelona)¹

Boneta i Carrera, M., *Llums a la Vall Fosca. Memòries d'Artur Martorell de les colònies escolars a Capdella (1917 i 1918)*. Pròleg de Conrad Vilanou. Tremp, Garsineu edicions, 2017, 171 p.

Brasó Rius, Jordi (ed.), *Diari de Vilamar. Facsímil de l'edició de 1922*. Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2017, 68 p.

Avui tenim el goig de presentar dues obres sobre una mateixa temàtica, les colònies escolars, una novetat pedagògica que va sorgir a les darreries del segle XIX i que va arrelar a Catalunya al començament del segle passat. Dos joves investigadors, Martí Boneta i Jordi Brasó, s'han interessat en paral·lel per dues colònies ben singulars. D'una banda, les colònies que van tenir lloc a Capdella els anys 1917 i 1918 i de les que Artur Martorell va deixar bon testimoni. Justament, la Vall Fosca va experimentar un procés de modernització a partir del moment (1914) en què es va aprofitar la força del riu Flamisell, que neix al pla de Sallente, gràcies a l'empresa Energia Elèctrica de Catalunya que, en el transcurs dels anys, va passar el 1923 a mans de La Canadenca i, més tard, a la FECSA. Les colònies que allà es van dur a terme transcorren en els anys 1917, 1918 i 1919, i es va aprofitar les instal·lacions que havien servit per donar aixopluc als treballadors d'aquelles obres d'enginyeria elèctrica per acollir als in-

fants de les colònies. Altrament, el *Diari de Vilamar* (1922) recull la crònica de la República d'Infants de la colònia escolar de Calafell que dirigia Pere Vergés. Així doncs, i a través d'ambdues colònies, dos pedagogs d'avantguarda com Martorell i Vergés adquireixen, en aquests petits grans llibres, tot el seu protagonisme. No endebades, van ser dues figures remarcables del moviment de renovació pedagògica catalana que es pot considerar una autèntica avantguarda educativa, en paral·lel a les que es van produir en el camp de les arts i l'estètica.

Val a dir que sobre les colònies escolars disposem d'una extensa bibliografia, entre la que destaca –sense ser exhaustius– el treball del professor Cambeiro (2006-2007) i la monografia d'Almudena Villegas Espín (2006) sobre la colònia de Turissa, de Tossa de Mar. Sabem que aquestes institucions sorgiren a Suïssa l'any 1876 i que a Espanya van ser introduïdes per la Institución Libre de Enseñanza, que les va començar a organitzar a San Vicente de la Barquera (Cantàbria). A Barcelona començaren a funcionar el 1906, gràcies principalment a la Comissió

(1) La recerca que ha donat lloc a aquests resultats ha estat impulsada per RecerCaixa.

de Cultura de l'Ajuntament de la ciutat que dos anys més tard –el 1908– va discutir el Pressupost Extraordinari de Cultura, un fet que va marcar un abans i un després respecte a l'evolució de l'educació a la capital catalana. De fet, fou aquesta mateixa Comissió la responsable de designar el 1922 a Pere Vergés director de l'Escola del Mar de Barcelona a la platja de la Barceloneta entre la inauguració (1922) i el tancament per causa d'un incendi produït pel bombardeig franquista (1938) del port, com a màxim responsable de la colònia escolar de Vilamar. Pel que fa al *Diari de Vilamar*, elaborat el 1922 –any en el qual es va iniciar el projecte– pels infants de la Colònia Escolar Vilamar de Calafell podem assenyalar que es tracta d'una edició facsímil. Està compost per 14 números (del 29 d'agost al 14 de setembre), i dins del qual es detalla la vida de la que fou la Primera República Escolar d'Espanya.

L'anàlisi del *Diari de Vilamar*, elaborat pels joves integrants de la colònia, permet comprovar l'ideari del qui fou el primer director, Pere Vergés, que va ser influït tant pels postulats de l'Escola Nova com per altres corrents, per exemple els de la pedagogia de Thomas Arnold. Així, per oposar-se a la passivitat i al sedentarisme de l'escola tradicional, Pere Vergés, d'acord amb el moviment de l'Escola Nova, va adoptar la doctrina *plenairista*, i va reivindicar que la vida –biològica i social– entrés a l'univers de la infància i, conseqüentment, al món escolar. Ben mirat, la vida es va convertir en el centre de l'acció educativa, amb una visió orgànica, vital de les coses, de manera que es trencava l'oposició entre l'escola tradicional i la vida social. Millor dit, l'escola era vida, més que una cèl·lula, un veritable teixit orgànic que s'havia d'organitzar democràticament, a tall de república escolar.

No és casual, a més, que llavors –ens trobem al 1922– l'imperi austro-hongarès (després del tractat de Versalles, 1919 i del tractat del Trianon, 1920) donés lloc al sorgiment d'un seguit de repúbliques a tot Europa, algunes de les quals –com la soviètica– optaven per una estructura popular ben diferent a les repúbliques liberals que seguien l'exemple de la III República Francesa (1870-1940) i, no gensmenys, el model de la República de Weimar (1919-1933). No debades, Rafael Campalans va titular un llibre que recollia treballs anteriors amb el títol de *Política vol dir pedagogia* (1933), una obra que va ser prologada per Joaquim Xirau. Si a això afegim el fet que a Catalunya existia un llarg deixant republicà (Ateneus, Casinos, Fraternitats, partits, etc.) des del temps de Pi i Margall i la Primera República espanyola (1873), s'entén que la vida a la colònia de Vilamar s'organitzés a manera de república. Nogensmenys, les idees pedagògiques de Dewey –que l'any 1916 havia publicat *Democràcia i educació*– confirmaven els vincles entre la idea democràtica, oberta a la participació, i l'escola, en un ambient procliu al pragmatisme nord-americà després de la intervenció dels Estats Units a la Gran Guerra a partir de 1917.

Des d'un punt de vista doctrinal, i a redós del vitalisme pedagògic, en aquella cruïlla de la història educar implicava vivificar, fer viure en el doble sentit biològic i social, des del moment que l'infant havia de moure's i actuar en tots els àmbits de la vida. En el fons, darrera d'aquest vitalisme pedagògic es visualitza la petjada del Romanticisme –i per tant de Rousseau– que va definir la vida en oposició a una mirada abstracta, freda i racional de les coses, pròpia de la modernitat científica i tècnica. Tampoc podem oblidar que el Romanticisme, a grans trets, perseguia unir la vida a la cultura, per tal de superar

el hiatus que havia obert la ciència moderna entre subjecte i objecte, entre l'ésser humà i la natura, alhora que es posava l'èmfasi en l'evolució natural de l'infant, és a dir, en el seu desenvolupament motriu, intel·lectual i social.

Fet i fet, es pretenia harmonitzar de bell nou un món que havia estat colonitzat per una raó física-matemàtica i mecànica, que en mans dels enginyers havia aconseguit grans èxits en el camp del progrés científic i tècnic. La torre Eiffel (1889) confirma aquest extrem, un èxit del positivisme de Comte que va servir per aixoplugar el desenvolupament de la societat dinovena que va promoure l'escolarització a través d'un sistema pedagògic sovint sedentari que va provocar que, a manera de contrapunt, sorgís el neomadisme pedagògic que –entre altres iniciatives– inclou les colònies escolars. Doncs bé, sota l'espargell del Romanticisme –una reacció a la cosmovisió mecànica– els plantejaments físicomatemàtics del positivisme van deixar pas a les ciències biològiques (zoologia, botànica, geologia), és a dir, a la vida en totes les seves manifestacions, en un context dominat per l'evolucionisme darwinista que pregonava l'exercici físic com a sistema d'adaptació de l'infant al medi natural, sense negligir tampoc altres aspectes relatius a la lluita per la vida, sobretot el combat contra les malalties, en especial la tuberculosi. Les colònies –a la muntanya o arran de mar– produïen un creixement de la capacitat toràctica dels infants, la qual cosa permetia lluitar millor contra les infeccions i les malalties endèmiques com la tisi que s'havien d'eradicar a través de campanyes higièniques que afectaven a totes les esferes socials: domèstica, escolar i, fins i tot, als alumnes de batxillerat, provinents en general de les classes benestants d'extracció burgesa.

Lluny del mecanicisme modern, implantat per la lògica cartesiana i newtoniana, els partidaris d'aquesta opció vitalista defensen una cosmovisió global i integral del món que, al seu torn, es distancia d'una visió atomitzada i analítica. Tot plegat constitueix, doncs, una unitat complexa i holística, relacionada mitjançant una mena de *nexus organicus* que posa en relació i connecta totes les manifestacions –materials i espirituals, fisiològiques i socials– ja que la vida es converteix en una única realitat: l'educació és vida, vida biològica i social, *zoos* i *bios*, en un tot que aposta per la unitat funcional. No per atzar, August Pi i Sunyer va insistir en la importància d'aquesta unitat funcional, que de la biologia va passar a les ciències socials i, per consegüent, a la pedagogia. A la llarga, la psicologia de la forma (*Gestalt*) també es va fer ressò d'aquesta visió interorgànica del món i de les coses. Ben mirat, aquí també es detecta una presència dels postulats de l'evolucionisme, en el benentès que la lluita per la vida es substitueix per una dimensió global i integral, que posa de relleu la importància del conjunt i del seu funcionament, la cooperació en lloc de la competició. En darrer terme, tot el que és vida –orgànica o social– manté una estructura que evoluciona gràcies a les lleis naturals, tal i com Rosa Sensat va posar de manifest en el llibre *Vers una nova escola*, un clàssic de la renovació pedagògica, aparegut en castellà el 1934, i que va servir perquè la transició política dels anys setanta tingués ben en compte tot aquest bagatge pedagògic (Sensat, 1979).

De tal faïçó, la vida a les colònies recollia aquell sentit d'unitat funcional, de vida considerada globalment i conjunta, de manera que les de Cabdella –on Artur Martorell va tenir un paper cabdal en les edicions de 1917 i 1918– es van convertir en una unitat vital, on es contemplaven

tots i cadascun dels aspectes de la vida individual i social. Així les colònies esdevien veritables comunitats escolars, on convivien els nois que, a banda d'enfortir-se, cultivaven no només els valors de respecte i companyia, sinó també el sentit estètic a través dels cants, el ball, la dansa, i, en ocasions (no és el cas de Cabdella), a través del cinema i el teatre. A més, s'establia contacte i amistat amb els infants del territori, dels que vivien a pagès o bé els fills dels treballadors de les centrals elèctriques. Al capdavant, més que instrucció es buscava una formació en el sentit fort de la paraula, una formació que establís lligam amb la vida natural i social, en un tot global.

És obvi que el llibre que ha promogut Martí Boneta posseeix un innegable valor documental, gràcies a les notícies que dóna sobre la colònia escolar de Cabdella que va funcionar amb el suport de la companyia Energia Elèctrica de Catalunya. Endemés, tenim un coneixement precís del funcionament d'aquestes colònies de Cabdella mercès a les memòries que va escriure Artur Martorell –que també va dirigir la colònia de Capdella– tot seguint la petja de la teoria de la paraula viva de Maragall. La memòria de l'any 1917 ja havia estat publicada per l'Ajuntament de Barcelona, però es desconeixia la de 1918 que havia romàs inèdita fins avui. Per tant, la crònica d'aquesta colònia que va tenir lloc el mes d'agost de 1918 ens transmet l'atmosfera que es vivia en aquella petita comunitat d'infants en totes les seves manifestacions: els infants que arribaven quasi bé despullats sense roba per dormir i canviar-se, la convivència que s'establia entre els nois de les escoles nacionals i els que provenien de les escoles franceses, l'agermanament amb els infants de la Vall Fosca, el que menjaven, les sortides, les

visites, les experiències educatives, els espectacles de la mare natura, etc.

Com és lògic, el discurs pedagògic higienista –influint pel *plénairisme*– va promoure el gust per l'aire lliure i, molt especialment, el gust pel contacte de la pell amb els raigs solars. La dermatologia esdevenia, doncs, una font de salut, en contacte amb l'aire, el sol i l'aigua. Pel que fa al sol, i sense negligir el vent i el mar, es tractava d'una tècnica –l'helioteràpia– que buscava beneficis en diferents aspectes: als músculs, tot afavorint l'augment de pes, beneficiava el son i ajudava en la defensa de possibles infeccions. En aquest sentit cal destacar el llibret *Los pequeños al sol. La Higiene por la Helioterapia en la primera infancia*, del metge francès G. Léo i que va traduir el Dr. J. Soler Doff, una obra que s'insereix en una línia de pensament que remarca la importància de tot tipus de banys, no només del sol sinó també d'aigua i, més en concret, de l'aigua de mar com ja deixà palès el doctor Louis Pathault amb el seu escrit *Aproveche-vos del mar!* traduït al català per Jesús Noguer a les darreries de la dècada dels anys vint. En aquest punt, s'ha d'esmentar la publicitat que es va fer per diferents autors (Juan B. Bergua a que sota el seu nom o amb el pseudònim de J. B. Olavarrieta, Herminio Castells, Navarro Servet, etc.) a favor dels banys de sol, els banys de mar i, fins i tot, els banys de llum. Es pot afegir, a més, que en aquells moments nedar era una cosa poc corrent i els ofegaments eren freqüents, la qual cosa va fer posar en marxa cursos de natació.

Per consegüent, els banys de sol i de mar ocupen un lloc destacat a les colònies escolars de Vilamar i de Turissa (Tossa de Mar) –a càrrec d'Enric Gibert Camins– amb la voluntat principal de practicar la natació. Els banys de mar compensaven, així, una carència detectada: la majoria de

nens i adults de l'època no sabien nedar. La raó rau, principalment, en les escasses instal·lacions —manca de piscines— i de personal format per aquesta qüestió. Per aquest motiu, una de les primeres accions per a solucionar el problema, cal buscar-lo al 1911, quan el Club de Natació Barcelona —fundat el 1907 per Bernat Picornell— va sol·licitar a l'Ajuntament de Barcelona que la natació fos obligatòria a totes les escoles de la ciutat. El projecte no es va consolidar, però l'Ajuntament el 1918 va engegar una campanya pels alumnes de les escoles mitjançant un assaig amb cinc-cents nens i que s'anà ampliant fins a mil, un any després. Cal tenir en compte que l'any 1910, les escoles del districte sisè organitzaren una semicolònia a la platja de la Barceloneta on la gimnàstica sueca es tractà de forma principal i significativa (Saladrigas, 1973). Precisament Pere Vergés va ser nomenat quan tenia 22 anys director dels banys de mar per als alumnes de les escoles de Barcelona, el 1918.

D'alguna manera, aquesta manera de veure la pedagogia tot prioritzant la importància de l'aire lliure enllaçava amb la proposta del contacte amb la natura i la pràctica esportiva, segons va plantejar Thomas Arnold a la *Public School* de Rugby entre 1828 i 1841. És sabut que M. B. Cossío deia que el fet més important de la història de la pedagogia va ser quan Arnold es va treure l'americana i es va posar a jugar amb els pupils de la seva escola, una escola secundària que ha esdevingut un referent pedagògic de primer ordre. Comptat i debatut, i d'acord amb la tradició victoriana, la pedagogia esportiva constituïa una part fonamental de la formació del caràcter. Amb aquests antecedents, es fa palès el paral·lelisme entre l'ideal educatiu de *gentleman* del *Headmaster* anglès, és a dir, d'Arnold, amb la proposta pedagògica de Pere

Vergés, l'objectiu principal del qual serà el de fer bons ciutadans, és a dir, autèntiques *Ladies i Gentlemen*, d'una ciutat-ideal, d'una república-ideal que va posar de relleu la importància pedagògica de la figura de Goethe (1933). Al capdavant, esport, cultura i instrucció moral esdevingueren les peces clau dins del currículum de la colònia de Vilamar, en un tot en què l'educació cívica es fonamentava en la mateixa organització de la vida a la colònia que, mitjançant càrrecs jeràrquics elegits per votació, permetien una actuació autònoma per part dels joves que vivien en règim de coeducació de sexes.

Sens dubte, ens trobem davant d'una educació per a la ciutadania que no negava la dimensió religiosa de la infància, si bé es qüestionava obertament els mètodes basats en l'adoctrinament i la memorització del catecisme. Es buscava, d'aquesta manera, una religiositat més natural, sense caure en els paranys de la por del catecisme, amb la condemna a l'infern. En definitiva, l'àgape cristiana, que havia conformat la fraternitat del trilema de la Revolució Francesa i que els idearis humanistes del segle XIX havien reformulat amb aportacions tant significatives com les de Tolstoi, situaven, ara, l'amor com a centralitat pedagògica. A conseqüència d'aquest estat de coses, es produeix una obertura axiològica que prioritza uns determinats valors (solidarietat, cooperació, activisme, pacifisme, responsabilitat, auto-govern, etc.) que havien de servir per substituir els principis d'aquell món d'ahir (autoritarisme, militarisme, sedentarisme, immobilitisme, etc.) i articular una societat ideal en oposició directa a la crisi generalitzada que vivia la humanitat des de finals del segle XIX i, molt especialment, després de la Primera Guerra Mundial. Aquells eren temps de crisi (política, econòmica, social, filosòfica

i religiosa) però, al mateix temps, de grans il·lusions i iniciatives pedagògiques.

Per concloure aquest comentari, i en relació al facsímil del *Diari de Vilamar*, es pot afegir que es troba precedit d'un pròleg que el contextualitza, a càrrec de Jordi Brasó, especialista en teoria i història de l'educació, especialment en l'àmbit del joc i de l'educació físicoesportiva. A més, aquesta reedició del *Diari de Vilamar* s'ha publicat en motiu de la tesi llegida per Jordi Brasó i titulada *El joc, un element clau per la història de la renovació pedagògica* (Departament de Teoria i Història de l'Educació, Universitat de Barcelona, 2017) i defensada públicament el passat mes de juliol. A banda d'obtenir la màxima qualificació acadèmica, l'autor és membre del Grup de Recerca en Pensament Pedagògic i Social (GREPPS) del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona, una de les missions del qual –a banda d'estudiar els conceptes, els discursos i les narratives pedagògiques– és recuperar el patrimoni educatiu i mantenir viva la memòria de la tradició pedagògica catalana.

Referències

Bergua, J. B. (19--?) *La salud por el sol: baños de sol*. Madrid, Librería de la Vda. de J.B. Bergua.

Bergua, J. B. (1941) *Natación: teoría y práctica de la natación, socorros a los ahogados, water-polo*. Madrid, Ediciones Ibéricas (2ª ed.).

Cambeiro, J.A. (2006-2007) «Colònies escolars: anàlisi històrica d'una aventura pedagògica (1876-1920)», *Educació i Història*, 9-10, p. 193-243.

Castells, H. (1919) *Los baños de sol*. Barcelona, Cervantes (3ª ed.).

Gámbara, L. (191-?) *Manual de higiene: higiene elemental*. Barcelona, F. Granada [Especial para estudiantes de medicina y de bachillerato y de cultura general].

Goethe (1933) *Antologia que la Generalitat dedica a les escoles de Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.

Léo, Doctor G. (s.a.) *Los pequeñines al sol. La Higiene por la Helioterapia en la primera infancia*. Versió espanyola i pròleg del doctor J. Soler y Doff, Premià de Mar, Librería Médica y Tipografía M. Roig, (3ª ed.). [La tercera edició es va publicar després de la Gran Guerra].

Navarro Serret, R. (1934) *Baños de aire, de sol y de mar*. Madrid, Cénit.

Pathault, L. (1929?) *Aproveiteu-vos del mar!*. Versió catalana per Jesús Noguer. Barcelona, Llibreria Catalonia

Pi i Sunyer, A. (19--?) *La unidad funcional: ensayos de fisiología interorgánica*. Barcelona, Minerva (2 vols.).

Saladrigas, R. (1973) *L'Escola del Mar i la renovació pedagògica a Catalunya. converses amb Pere Vergés*. Barcelona, Edicions 62.

Sensat, R. (1934) *Hacia una nueva escuela*. Madrid, Revista de Pedagogía.

Sensat, R. (1979) *Vers una nova escola*. Barcelona, Proa.

Sensat, R. (1996) *Vers l'Escola Nova*. Vic, Eumo.

Villegas, A. (2006) *Les colònies escolars. La colònia escolar Turissa*, Tossa de Mar, Ajuntament de Tossa de Mar, [Quaderns d'Estudis tossencs, 8].